

Общуването като социален феномен – същност, видове, правила за общуване. Роля на общуването в процеса на възпитание

Под общуване разбираме взаимодействие между хората, насочено към съгласуване и обединяване на техните усилия, с цел да се установят отношения и да се постигне общ резултат.

Общуването е един от феномените, които характеризират психическата същност на обединението на хората. Психологическото съдържание на понятието, общуване не е единно. В един случай то се определя като междуличностен или групов процес, в основата на който лежи обменът между хората - информация, мисли, оценки, чувства и други. В друг случай общуването се свежда до взаимодействие на двама или повече човека, състоящо се в обмен на информация. В други източници общуването се дефинира като характеристика на социалната психика, което означава осъзнавани връзки между хората в човека в човешката общност, с оглед на постигане на съгласуване и обща дейност; информационен процес, чрез който се формират и проявяват свойства на личността и на първо място комуникативни и морални черти на характера. В четвърти източници понятието общуване се определя като комуникация, което в най-общ смисъл означава „обмен на информация между организмите, извършваща се посредством сигнали”.

Общофилософският план за изследване на общуването обхваща няколко основни направления, разглеждане на общуването като :

- начин за реализация на обществените отношения;
- като вид дейност, характеризираща субект-обектните отношения;
- като относително самостоятелна категория наред с дейността;
- като фактор за развитие на личността;

Според **А. Леонтиев**, общуването е „процес или процеси, осъществяващи се в определена социална общност – група, колектив, обществото като цяло; процеси по своята същност не междуиндивидуални, а социални. Те възникват по силата на обществената потребност, на обществената необходимост. Процесите на общуване са социални процеси и е невъзможно да ги сведем само до междуличностни”.

Други автори определят общуването като „многопланов процес на развитие на контактите между хората, породен от потребностите от съвместна дейност”.

Г. Андреева характеризира общуването от три взаимно свързани страни – **комуникативна, интерактивна и перцептивна**. *Комуникативната страна* на общуването, или комуникацията в тесен смисъл на думата, се състои в обмена на информация между общуващите индивиди. *Интерактивната страна* на общуването се състои в организацията на взаимодействието между общуващите индивиди, т.е. в обмена не само на знания, идеи, но и на въздействия. *Перцептивната страна* на общуването характеризира процеса на взаимно възприемане на партньорите по общуване и установяване въз основа на това на взаимно разбиране. Тези три страни на общуването не винаги са равностойно представени. Понякога една от тях играе доминираща роля, а другите две подчинена, докато в други случаи е обратно.

Разработването на възгледите на **Л. Виготски** от него и от неговите последователи и ученици довежда до създаването на оригинална концепция за психическото развитие , в рамките на която развитието на детето се разбира като процес, който се извършва по пътя на усвояване от подрастващите на обществено-историческия опит, натрупан от предшестващите поколения на човечеството (Виготски,1960; Леонтиев, 1972; Запорожец,1960; Елконин,1965).

В някои изследвания се правят опити общуването да се представи или като лично, или като обществено **отношение**. Според **Б. Паригин** понятието социални отношения съдържа една от най-важните характеристики на социално-психологическото общуване. Те отразяват връзките и взаимодействията не само между отделни индивиди, а между представители на различни социални групи и общности.

Целесъобразно е под общуване да се разбират процеси, които се осъществяват в и между социални общности и се състоят в обмен на информация, взаимодействие и взаимовлияние, и взаимно възприемане и разбиране. С това определение се подчертават съществени характеристики на това психическо явление. Откроява се фактът, че се анализира реалност, която е присъща на живота в социалните общности.

Известно е, че общуването се проявява и изучава и на равнището на взаимодействие субект-обект. Например в изкуството често се анализира общуването на човека с музиката, живописата, литературата. Друга съществена особеност е това, че общуването е взаимен процес. Въпреки привидната в много ситуации едностранност на общуването (в следствие на доминиращата активност на единия от субектите) общуването по своята дълбока същност е двустранен процес. “Развитието на индивида е обусловено от развитието на всички други индивиди, с които той се намира в пряко или косвено общуване” (**К. Маркс**).

Закономерностите на **словесното общуване** като един от най-висшите негови видове са предмет на изследване от лингвистиката, психолингвистиката и литературознанието, които изучават особеностите на общуването, характерни за различните езикови структури. Обикновено **диалогът** се разглежда като основна форма за общуване във всички възрастови групи, независимо от това, че съдържателната страна на общуването е твърде различна за отделните възрасти. Според редица автори диалогът е първичен както в историята на човешкото общество (филогенезиса), така и в индивидуалното развитие на човека (онтогенезиса).

Основни характеристики на общуването са :

- Взаимната насоченост на действията;
- Всеки негов участник е активен, т.е. е субект;
- Всеки един от участниците влиза в общуването като личност.

Структурни компоненти на общуването :

- **Предмет на общуването** – партньорът по общуване като субект;
- **Потребност от общуване** – стремежът на човека към познание и оценка от другите, към самопознание и самооценка;
- **Мотиви за общуване** – качествата, заради познанието и оценката, заради които индивидът влиза във взаимодействие с някого от обкръжаващите го;
- **Комуникативни действия** – цялостен акт, адресиран към другия човек и насочен към него, като към обект. Биват две основни категории : *инициативни актове* и *ответни действия*;
- **Средства за общуване** – операциите, с помощта на които се осъществяват комуникативните действия;
- **Продукти на общуването** – онзи “общ резултат”, който търсим при общуване.

Функции на общуването :

1. Организация на съвместната дейност на хората (“съгласуване и обединяване на усилията за постигане на общ резултат”);

2. Формиране и развитие на междуличностните отношения (“взаимодействие...с цел установяване на отношения”);
3. Взаимното опознаване на хората и самопознанието.

Средства за общуване :

- **Експресивно-мимически** : усмивката, погледът, мимиката, позите, движения на ръцете и тялото, изразителни вокализации;
- **Предметно-действени** : позите, изразяващи протест, желание да се избегне контакт в възрастния или обратното; приближаване, отдалечаване; връчване на предмети и т.н.;
- **Речеви прояви** – изказвания, въпроси, отговори, реплики.

Видове общуване :

1. **“Общуването-диалог”** – участниците се проявяват едновременно като субекти и обекти;
2. **“Симетрично общуване”** – периодично се сменят социалните роли или единият е сунект – другият обект, а след това се реализират обратно;
3. **“Асимитрично общуване”** – единият от общуващите по-продължително време е субект (учителят, родителят), което води до намаляване времето на активно участие на другия общуващ (ученик, дете). Този вариант се използва само в определени ситуации, тъй като води до непълноценно общуване.

Общуването има изключителна важна роля при самовъзпитанието, тъй като се осигурява ценна информация, което всъщност представлява първият етап на самовъзпитанието. Овладяват се определени социални норми на отношения и поведение, избират се социокултурни модели в обществото, от които личността се ръководи при самовъзпитанието. В този процес особено важно значение има и самообщуването, “вътрешният диалог” на личността. Самовъзпитващият се често си “задава” въпроси, на които сам дава съответни отговори, “дискутира” със себе си, търси верните за него становища, оценки, позиции, начини на живот и поведение.

Роля на общуването в процеса на възпитание

Като вид социално общуване **педагогическото общуване** притежава всички основни характеристики на феномена общуване. Същевременно то се отличава и с някои специфични особености. Неговите параметри са свързани предимно с характера и крайната цел на възпитателния процес. Педагогическото общуване е вид социално общуване, при което планомерно, целенасочено и системно чрез него и в него се реализират педагогически цели и задачи.

Все още няма достатъчно единство при дефиниране същността на педагогическото общуване. Изхожда се преди всичко от общото определение на общуването и се посочва, че педагогическото общуване е вид социално общуване, което по своя характер е професионално.

А. Леонтиев приема, че “педагогическото общуване е професионално общуване на преподавателя с учениците в урока и извън него, имащо определени педагогически функции и е насочено към създаване на благоприятен психологически климат, а също и на друг род психологическа оптимизация на учебната дейност и отношенията между педагози и ученици...”.

Според **П. Петров** “педагогическото общуване се отличава от всекидневното със своята целенасоченост, системност и рагламентираност”. То се явява вторично спрямо ежедневно общуване, има официален статут, институционализира се и изпълнява

определени моделиращи, регулиращи и санкциониращи функции. *Ролите* на участниците в педагогическото общуване при учебно-възпитателния процес до голяма степен са *типизирани, йерархизирани, дистанцирани*.

Въз основа на специално проучване на трудове в областта на педагогическото общуване, **Ст. Жекова** определя някои негови особености:

Педагогическото общуване е *трайно интелектуално-емоционално взаимодействие* между или вътре в педагогическите системи;

- Има като *“генерален регулатор”* крайната цел на учебно-възпитателния процес;
- То е *активно, многостранно, динамично и преобразуващо*;
- Има задължителна обратна информация и свои форми на реализация;
- То е *цялостно и непрекъснато*;
- То е *творческа категория*

Педагогическото общуване е важен фактор за формиране на личността на ученика. Действа многостранно върху личността и при положителна насоченост води до обогатяване на нейното възпитание и самовъзпитание. Изследвайки генезиса на комуникативните потребности на личността **М. Лисина** разглежда следните стадии на развитие на **потребността от общуване** :

- **потребност от внимание и доброжелателност от възрастните** (до половин година);
- **потребност от сътрудничество** (ранна възраст);
- **потребност от отношения, основани на доверие към интересите на детето** (начална и средна училищна възраст);
- **потребност от взаимно разбиране и съпреживяване** (горна училищна възраст).

М. Лисина в своите изследвания се спира подробно на основните **мотиви на общуване** :

1. **Познавателни мотиви** – потребността от впечатления. При педагогическото общуване възрастният се явява и като източник на знания за детето и като организатор за получаване на нови впечатления за реалната действителност;
2. **Делови мотиви** – потребността на децата от активна дейност;
3. **Личностни мотиви** – вниманието е насочено към личността на партньорите в общуването.

Трите посочени групи мотиви на общуване се проявяват едновременно и в единство в човешкия живот.

Общуването като важен социален феномен според **К. Нешев** изпълнява следните съществени **функции във взаимодействието между личностите** :

1. **Информационна** – води до осигуряване на участващите достатъчно по количество и качество информация, необходима за реализацията на личността им в социалния живот;
2. **Ориентировъчна** – разкрива ролята на отношението и целите на социалната общност. Оценките на собственото “Аз” са резултат на постоянното съпоставяне на това, което човек вижда в себе си, с това, което вижда в другите хора, както и с това, което предполага, че те виждат в него;
3. **Експресивна (емоционална)** – чрез общуването се задоволяват емоционални потребности на личността, които са особено важен стимул при възпитанието и самовъзпитанието;

4. **Праксеологическа** – проявява се в обмен на дейност, в приемане и предаване на опит.

А. Мудрик разграничава следните възпитателни функции на общуването :

1. **Нормативна** – общуването като нормативен процес;
2. **Познавателна** – общуването като познавателен процес;
3. **Емоционална** – общуването като ефективен процес;
4. **Актуализираща** – общуването като способ за социално утвърждаване на личността.

П. Петров разглежда следните функции на педагогическо общуване :

1. **Комуникативна** – осигурява връзката на отделния индивид с всички останали;
2. **Информационна** – намира израз в отражението на света;
3. **Когнитивна** – реализира се чрез осмислянето на възприетото;
4. **Креативна** – осигурява творческото обогатяване и преобразяване на действителността и на самата личност.

Особено важна роля има **стильт на педагогическо общуване**, който е индивидуален и обусловен от редица фактори. Под стил на педагогическо общуване разбираме индивидуално-психологическите особености на взаимодействието и взаимоотношенията между педагози и възпитаници. В разнообразните класификации на стилове на педагогическо общуване най-често се срещат *три основни вида* :

1. **Демократичен стил** – възпитателят се стреми в най-висока степен възпитаникът да се реализира като субект в този процес, съобразно индивидуалните и възрастовите му способности и особености;
2. **Авторитарен стил** – възпитателят не възприема ученика като субект, се ръководи само от собствените си виждания, нагласи, оценки. Стреми се да налага, без да дава възможност на възпитаниците да изкажат своето становище, мотиви на действия, желания, потребности;
3. **Либерален стил** – липсата на необходимата дистанция води до понижаване статуса на възпитателя, до ниски резултати в професионалната му роля. Без съответните изисквания децата не овладяват трайно положителни норми на поведение, необходимите ценности и ориентация.

Следователно демократичният стил на общуване, взаимодействия и взаимоотношения между педагога и децата при възпитанието, пропит с чувства и хуманизъм, топлина и внимание, създава желаната атмосфера на доверие, откровеност и радост от общуването.

Възпитанието и обучението се осъществяват в процеса на общуването на учителите с учениците, т.е самата природа и същност на педагогическия процес предполага целенасочено и ефективно общуване. Оптималното педагогическо общуване не само осигурява благоприятен климат, атмосфера за изграждане на по-демократични и по-хуманни взаимоотношения между учители и ученици, а и създава най-добри условия за духовно-практическото усвояване на действителността. В процеса на непосредствено учащите се с педагога и на организираното от него общуване между самите ученици при изучаване на учебното съдържание се осъществява самопознанието, саморазвитието, самоосъвършенстването им.

[Белова, М., Теоретични основи на възпитанието, С., 1997, с. 169 - 189]